

UCHWAŁA

Dnia 13 października 2006 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Barbara Myszka (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk (sprawozdawca)

SSN Irena Gromska-Szuster

Protokolant Bożena Nowicka

w sprawie z powództwa Pracowniczej Kasy Zapomogowo-Pożyczkowej
przy „K.” S.A.

przeciwko Spółce „K.” sp. z o.o.

o zapłatę,

po rozpoznaniu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym

w dniu 13 października 2006 r.,

zagadnienia prawnego przedstawionego

przez Sąd Apelacyjny

postanowieniem z dnia 13 lipca 2006 r., sygn. akt [...],

- "Czy pracownicza kasa zapomogowo - pożyczkowa działająca na zasadach określonych w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1992 r. w sprawie pracowniczych kas zapomogowo-pożyczkowych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakładach pracy (Dz.U. z 1992 r. Nr 100 poz. 502) ma zdolność sądową w sprawach o zapłatę przez zakład pracy równowartości potrąconych należności pracowników, członków kasy obejmujących wpisowe, wkłady i spłaty pożyczek ?

a w wypadku odpowiedzi pozytywnej

- czy pracownicza kasa zapomogowo-pożyczkowa posiada legitymację czynną w procesie przeciwko zakładowi pracy pracowników, członków kasy, o zapłatę potrąconych tym

pracownikom należności, które nie zostały przekazane zgodnie z wolą pracowników na konto bankowe kasy ?"

podjął uchwałę:

- 1. Pracownicza kasa zapomogowo-pożyczkowa, działająca na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1992 r. w sprawie pracowniczych kas zapomogowo-pożyczkowych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakładach pracy (Dz. U. Nr 100, poz. 502 ze zm.), ma zdolność sądową;**
- 2. odmawia podjęcia uchwały w pozostałym zakresie.**

Uzasadnienie

Przedstawione Sądowi Najwyższemu zagadnienie prawne pojawiło się na tle następującego stanu faktycznego.

Pracownicza kasa zapomogowo – pożyczkowa przy K. S.A. (PKZP) domagała się zasądzenia od pozwanej Spółki K. Sp. z o.o. kwoty 158.914,74 zł z odsetkami, stanowiącej równowartość należności na rzecz PKZP od pracowników – członków tej kasy i potrąconych z wynagrodzeń tych pracowników. Należności te nie wpłynęły bowiem do PKZP zgodnie z ich przeznaczeniem. Wbrew przyjętemu na siebie obowiązki, pozwana Spółka nie odprowadziła dochodzonych należności na rachunek bankowy Kasy. Strony zawarły porozumienie dotyczące spłaty istniejącego zadłużenia, pozwana dokonała częściowych spłat, a ostatecznie odmówiła dokonania całej spłaty.

Sąd Okręgowy zasądził dochodzoną należność w całości. Uznał, że PKZP ma zdolność sądową w rozumieniu art. 64 § 2 k.p.c. w zw. z art. 33¹ § 1 k.c. W ocenie tego Sądu, zasadność roszczenia PKZP (w tym też – jej legitymację czynną) usprawiedliwiają przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1992 r. w sprawie pracowniczych kas zapomogowo pożyczkowych oraz

spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakładach pracy (Dz. U. Nr 100, poz. 502, ze zm., cyt. dalej jako „rozporządzenie z 1992 r.”).

Rozpoznając apelację strony pozwanej, Sąd Apelacyjny powziął wątpliwość, czy PKZP ma zdolność sądową w procesie wytoczonym zakładowi pracy o zapłatę równowartości potrąconych przez ten zakład z wynagrodzeń pracowniczych wkładów pieniężnych, wpisowego oraz rat pożyczek, które nie zostały przekazane na rachunek bankowy powodowej Kasy. Analizując szczegółowo status prawny pracowniczej kasy zapomogowo-pożyczkowej, określony przepisami rozporządzenia z 1992 r., Sąd Apelacyjny przedstawił szerszą argumentację prawną, która mogłaby przemawiać za odmową przyznania kasie zdolności sądowej. W ocenie tego Sądu, w obecnym stanie prawnym można by jedynie przyjąć, że pracownicza kasa zapomogowo-pożyczkowa uzyskała legitymację czynną w zakresie powództwa określonego w § 39 rozporządzenia z 1992 r.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. W okresie powojennym można zaobserwować istotną ewolucję w zakresie prawno-organizacyjnego statusu pracowniczych kas zapomogowo-pożyczkowych (PKZP). Przed wejściem w życie ustawy z dnia 8 października 1982 r. o związkach zawodowych (Dz. U. Nr 32, poz. 16, ze zm., cyt. dalej jako „ustawa z 1982 r.”) status prawny kas był regulowany uchwałą Centralnej Rady Związków Zawodowych (CRZZ) z dnia 24 maja 1973 r. w sprawie dalszego rozwoju pracowniczych kas zapomogowo-pożyczkowych i zmian w ramowym regulaminie PKZP (Biuletyn CRZZ z 1973 r. nr 8, poz. 438; zmiany: Biuletyn z 1977 r., nr 7/8, poz. 39). Uchwała ta od lipca 1973 r. ustalała Ramowy regulamin PKZP. W spółdzielniach pracy na podobnych zasadach jak kasy działały „kasy wzajemnej pomocy” według reguł określonych w „Ramowym regulaminie działania kas wzajemnej pomocy”, stanowiącego załącznik do uchwały Zarządu Centralnego Związku Spółdzielczości Pracy nr 126 z dnia 19 lipca 1966 r. w sprawie organizacji i działalności kas wzajemnej pomocy (Biuletyn CZSP z 1966 r., nt. 22, poz. 74 ze zm.). Na podstawie Ramowego regulaminu PKZP opracowywane były regulaminy poszczególnych kas działających w zakładach pracy. W Ramowym regulaminie stwierdzano m.in. to, że PKZP jest agendą związku zawodowego, kieruje się w swojej działalności

przepisami statutu związku, ramowego regulaminu oraz uchwałami i wytycznymi nadrzędnej instancji. Nie było więc wątpliwości co do tego, że PKZP stanowiły element (tzw. agendę) struktury organizacyjnej związku zawodowego jako osoby prawnej (zob. np. uzasadnienie uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1979 r., III CZP 27/79, OSNC 1980, z. 4, poz. 64). W postępowaniu sądowym (np. o zwrot pożyczki udzielonej członkowi oraz o zapłatę przez poręczyciela) działająca w zakładzie pracy kasa występowała w imieniu i na rachunek odpowiedniego związku zawodowego. Zdolność sądowa przysługiwała zatem związkowi zawodowemu jako sobie prawnej a, nie kasie (art. 64 § 1 k.p.c.).

W latach 80–tych ubiegłego stulecia nastąpiło wyodrębnienie pracowniczych kas zapomogowo-pożyczkowych ze struktury związków zawodowych. Kasy przestały być agendami związkowymi, a przynależność związkowa nie miała już znaczenia dla uzyskania statusu członka kasy, przy czym kasy nadal działały w tzw. uspołecznionych zakładach pracy. Kasy zostały poddane „nadzorowi społecznemu„ związków zawodowych (art. 51 ust 1 ustawy z 1982 r.). Na podstawie tej ustawy wydano zarządzenie Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych z dnia 21 maja 1983 r. w sprawie zasad organizowania i funkcjonowania pracowniczych kas zapomogowo–pożyczkowych w uspołecznionych zakładach pracy oraz obowiązków tych zakładów wobec pracowniczych kas zapomogowo-pożyczkowych (MP Nr 19, poz. 110, ze zm.). Kasy istniejące w dniu wejścia w życie ustawy z 1982 r. powinny były dostosować swoją działalność do zasad ustalonych w zarządzeniu (art. 51, ust. 3 ustawy z 1982 r.).

2. Koncepcja niezależnych organizacyjnie od związków zawodowych kas jest kontynuowana w obecnym stanie prawnym. W zakładach pracy mogą być tworzone pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe, których członkami mogą być pracownicy, emeryci i renciści bez względu na ich przynależność związkową. Nadzór społeczny nad kasami sprawują związki zawodowe (art. 39 ustawy z dnia 23 maja 1991 r. o związkach zawodowych, j.t.: Dz. U. z 2001 r., Nr 79, poz. 854, ze zm., cyt. dalej jako "ustawa z 1991 r."). Na podstawie art. 39 ust. 3 tej ustawy wydane zostało rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1992 r. w sprawie pracowniczych kas zapomogowo–pożyczkowych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakładach pracy (Dz. U. Nr 110, poz. 502, ze

zm., cyt. dalej jako „rozporządzenie z 1992 r.”), stanowiące obecnie podstawowy akt prawny w zakresie określenia prawnego statusu kas. Poszczególne kasy opracowują własne statuty (§ 3 rozporządzenia).

De lege lata nie przyznano pracowniczym kasom zapomogowo-pożyczkowym osobowości prawnej. Nie wyposażono ich także w zdolność prawną, pozwalającą na uznanie ich za jednostki organizacyjne nie będące osobami prawnymi, w rozumieniu art. 33¹ § 1 k.c. O zdolności sądowej kasy nie mógłby zatem przesądzać przepis art. 64 § 1 k.p.c. Pozostaje więc do rozstrzygnięcia zagadnienie, czy kasa mogłaby być uznana za „organizację społeczną” w rozumieniu art. 64 § 2 k.p.c., co przesądzałoby o przysługiwaniu jej zdolności sądowej. W judykaturze i literaturze przyjmuje się, że celem tego przepisu jest bowiem poszerzenie kręgu podmiotów uprawnionych do występowania w charakterze strony w postępowaniu cywilnym.

Sąd Najwyższy wielokrotnie wypowiadał się co do tego, czy określone twory organizacyjne, reprezentujące pewne grupy osób fizycznych (niekoniecznie noszące w swym oznaczeniu określenie: „społeczny”, „społeczna”) mogą być uznane za „organizację społeczną” w rozumieniu art. 64 § 2 k.p.c. Ogólnie ujęta treść tego przepisu skłoniła judykaturę do poszukiwania podstawowych kryteriów prawnych pozwalających odróżnić „organizację społeczną” w rozumieniu art. 64 § 2 k.p.c. od innych tworów organizacyjnych, wyrażających także określoną postać aktywności społecznej grupy osób. U podstaw takiej selekcji prawnej legło uzasadnione założenie, że nie wszystkie z nich z określonych przyczyn zasługują na wyposażenie w zdolność sądową, służącą do zapewnienia ochrony prawnej interesów eksponowanych w działalności grupy.

Podstawowe znaczenie w zakresie formowania wspomnianych kryteriów mają przede wszystkim postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 grudnia 1997 r., III CKN 473/97 (OSNC 1998, z. 7/8, poz. 1187) oraz uchwała siedmiu sędziów z dnia 10 lutego 2000 r., III CZP 29/99 (OSNC 2000, z. 7/8, poz. 123), w których uznano odpowiednio, że zdolność sądową ma sejmik samorządowy (przysługują mu bowiem atrybuty organizacji społecznej w rozumieniu art. 64 § 2 k.p.c.) i organy samorządu studenckiego (w wyniku zastosowania tego przepisu per analogiam).

Najogólniej biorąc, wskazano w tych rozstrzygnięciach następujące kryteria: 1) działanie na podstawie przepisów prawa; 2) określenie w tych przepisach celu działania organizacji społecznej; 3) dobrowolność zrzeszenia się grupy osób; 4) trwała więź organizacyjna dającej się ustalić grupy osób; 5) odpowiedni zasięg terytorialny działalności organizacji; 6) autonomia organizacyjna wobec innych podmiotów występujących w obrocie prawnym (istnienie własnych organów i ukształtowanie odrębnej struktury organizacyjnej); 7) istnienie pewnej samodzielności prawnej (wyrażającej się w zdolności do zaciągania zobowiązań i występowania z roszczeniami we własnym imieniu).

Zasadniczą podstawę prawną działania kas tworzy rozporządzenie z 1992 r. oraz statut kasy (§ 3 rozporządzenia). W § 6 rozporządzenia wyraźnie określono cele działania kasy: udzielanie członkom pomocy materialnej w formie pożyczek oraz zapomóg na zasadach określonych w statucie. Cele te realizowane są w oparciu o odpowiednio wyodrębnione fundusze (określone w § 28 jako „środki finansowe PKZP”, którymi kasa dysponuje w imieniu własnym). Związki zawodowe wykonują nadzór społeczny nad kasą (§ 5 i 22 pkt. 14), a członkowie organów kasy wykonują swoje funkcje społecznie (§ 16). Nie może zatem budzić wątpliwości społeczny cel działania kasy. Członkostwo w kasie jest w pełni dobrowolne (§ 7 ust. 1), a grupa osób powiązania więzią osobistą z kasą może być zidentyfikowana (§ 7-12). W rozporządzeniu przewidziano nawet minimalną liczbę członków kasy (§ 2, § 40 pkt 2), przy czym funkcjonowanie kasy powiązane zostało z działalnością określonego zakładu pracy (jedna kasa w jednym zakładzie pracy lub w kilku zakładach pracy, § 2 ust. 2 i 4). Kasa ma własne organy, ich tworzenie i kompetencje szeroko uregulowano w rozporządzeniu (§ 13-27). Kasa nie stanowi elementu struktury organizacyjnej zakładu pracy, w którym działa. Wykazuje samodzielność w stosunku do tego zakładu, o czym świadczą m.in. umowy zawierane przez kasę z zakładem pracy o treści wskazanej w § 4 (regulacja współpracy kontrahentów w zakresie wykonywania zasadniczych celów działania kasy) i przyjęte zasady reprezentacji kasy wobec kierownika zakładu pracy (§ 23). Należy wreszcie zwrócić uwagę na znaczny zasięg samodzielności prawnej kasy w obrocie prawnym, tj. w stosunkach prawnych z własnymi członkami, zakładem

pracy i innymi podmiotami. Samodzielność ta została wyraźnie zharmonizowana z celami działania kasy.

Kasę z jej członkiem łączą co najmniej trzy grupy stosunków prawnych: a) stosunek osobisty wynikający z więzi członkowskiej; b) stosunek obligacyjny związany z wniesieniem wkładu pieniężnego do kasy, zwracanego członkowi po skreśleniu go z listy członków (por. § 34 ust. 1); c) stosunki obligacyjne będące wynikiem realizacji celów działalności kasy (stosunki pożyczki pieniężnej, stosunki poręczenia, stosunki darowizny, przy założeniu, że cechy tej umowy ma "zapomoga pieniężna"). Nawiązywanie takich stosunków prawnych należy do kompetencji zarządu kasy (§ 22). W orzecznictwie Sądu Najwyższego ta druga grupa stosunków (b) uznana została nawet za stosunki zbliżone do oszczędnościowego stosunku rachunku bankowego z racji przyjęcia odpowiedniego sposobu egzekucji z wkładu pieniężnego członka i zastosowania przywileju egzekucyjnego związanego z bankowymi wkładami oszczędnościowymi (por. uzasadnienie uchwały z dnia 22 grudnia 1979 r., III CZP 27/79, OSNC 1980 z. 4, poz. 64).

Kasa może zawrzeć z zakładem pracy umowę obejmującą "warunki świadczenia pomocy, przez taki zakład na rzecz kasy. Występuje zatem wobec tego zakładu we własnym imieniu ze wszystkimi wynikającymi stąd konsekwencjami prawnymi (art. 471 k.c.).

Kasa może zawrzeć z bankiem umowę rachunku bankowego, przewidzianego w art. 49 ust. 3 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r., (Dz. U. Nr 140, poz. 939 ze zm.; § 4 pkt 7 rozporządzenia). Ma więc status posiadacza rachunku bankowego w rozumieniu art. 725 k.c. ze wszystkimi konsekwencjami wynikającego z tego statusu, m.in. w zakresie wyłącznego dysponowania funduszami gromadzonymi na rachunku bankowym, w zakresie zachowania tajemnicy bankowej (por. § 22 pkt 7 i 8). Kasa ma prawo "przyjmować subwencje i darowizny" od innych podmiotów i mają one służyć powiększaniu funduszu rezerwowego (§ 32).

Prezentowana samodzielność prawna kasy w wymienionych grupach stosunków prawnych, w zakresie których kasa uzyskuje zdolność do zaciągania zobowiązań i występowania z roszczeniem we własnym imieniu, ma zatem spory

zasięg, w rzeczywistości więc znacznie szerszy niż dostrzega to Sąd Apelacyjny, wskazujący jedynie na treść § 39 rozporządzenia (legitymacja czynna PKZP wyłącznie w zakresie powództw przewidzianych w tym przepisie).

3) W orzecznictwie Sądu Najwyższego trafnie zwrócono uwagę na to, że w ustawodawstwie polskim obserwuje się wyraźną tendencję ustawodawcy do rozszerzania kręgu jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, którym w określonym zakresie przyznawana zostaje zdolność procesowa (np. uzasadnienie uchwały siedmiu sędziów z dnia 26 stycznia 1996 r., III CZP 111/95, OSNC 1996, z. 5, poz. 73, s. 3; sprostowanie - OSNC 1996, z. 7/8 s. 134). Rozwój społeczno – gospodarczy kraju prowadzi także do coraz częstszego pojawiania się różnych organizacji społecznych, angażowania się ich w stosunki cywilno-prawne i ujawniania się konfliktów prawnych w ramach takich stosunków. Należy bowiem pamiętać o konstytucyjnej zasadzie wolności zrzeszania się obywateli (art. 58 Konstytucji). Przyznanie takim organizacjom zdolności sądowej, o ile spełniałyby one kryteria prawne przewidziane w art. 64 § 2 k.p.c., podyktowane byłoby społeczną potrzebą (a niekiedy – nawet – koniecznością) umożliwienia im ochrony ich interesu prawnego, urzeczywistnianego w celach działania takiej organizacji (por. np. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18 grudnia 1997 r., III CKN 473 /97, OSNC 1998, z. 7/8, poz. 117).

Pracownicze kasy zapomogowo – pożyczkowe niewątpliwie spełniają eksponowane w literaturze i orzecznictwie zasadnicze kryteria prawne, pozwalające na uznanie ich za organizacje społeczne w rozumieniu art. 64 § 2 k.p.c. po wyodrębnieniu się ich ze struktur organizacyjnych związków zawodowych, Nietrudno zauważyć, że kasy mają niekiedy” więcej „cech osoby prawnej niż inne organizacje społeczne, którym przyznano w judykaturze podmiotowość sądową. Świadczyć o tym może np. bardzo szczegółowa regulacja struktury organizacyjnej kasy, w tym też możliwość przekształcenia kasy z woli członków w osobę prawną (spółdzielczą kasę oszczędnościowo-kredytową, mającą status prawny spółdzielni, § 47 rozporządzenia). Co więcej, kasy spełniały i nadal spełniają ważne funkcje społeczne w postaci propagowania idei oszczędzania, wzajemnej pomocy i finansowego wspierania się członków, mobilizowania społecznej aktywności członków w strukturach kasy. Nie sposób zatem nie dostrzec tego, że pracownicze

kasy zapomogowo-pożyczkowe uczestniczą w szerokim zakresie w obrocie prawnym i tym samym powinny mieć możliwość ochrony własnych interesów prawnych, samodzielnie występując w postępowaniu cywilnym jako strona tego postępowania. Nie bez znaczenia pozostaje i to, że przyznanie zdolności sądowej kasie służyć może pośrednio także ochronie prawno majątkowych interesów członków kasy, zwłaszcza wówczas, gdy kasa funkcjonuje w zakładzie pracy o większej ilości pracowników.

W tej sytuacji Sąd Najwyższy uznał, że pracownicza kasa zapomogowo – pożyczkowa, działająca na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1992 r. w sprawie pracowniczych kas zapomogowo – pożyczkowych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo –kredytowych w zakładach pracy (Dz. U. Nr 100, poz. 502 ze zm.), ma zdolność sądową. Sąd Najwyższy odmówił natomiast podjęcia uchwały w pozostałym zakresie, ponieważ zagadnienie ewentualnej legitymacji czynnej kasy w zakresie dochodzenia od zakładu pracy zwrotu potrąconych należności członków kasy z ich wynagrodzenia pracowniczego i nie przekazanych zgodnie z wolą tych członków na rachunek bankowy kasy, pozostaje już kwestią odpowiedniej oceny prawnej dokonanych ustaleń faktycznych.

Z przedstawionych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 390 k.p.c. rozstrzygnął zagadnienie prawne jak w uchwale.